

INSON QADRI IJTIMOIIY DAVLATNING AKSIOLOGIK ASOSI SIFATIDA: FALSAFIY-HUQUQIY TAHLIL

Xolmatov Farruxbek Ravshanjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Annotatsiya. Tezisdan "inson qadri" tushunchasi ijtimoiy davlatning aksiologik asosi sifatida tahlil qilinadi. Ijtimoiy yordam davlatning "marhamati" emas, balki insonning subyektiv huquqi ekanligi falsafiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: inson qadri, aksiologiya, ijtimoiy davlat, imkoniyatlar yondashuvi, subyektivlik, oliy qadriyat.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasida mamlakat ijtimoiy davlat sifatida e'lon qilingan¹, 13-moddasida esa inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sifatida mustahkamlangan². Bu normalar huquqiy mexanizm bo'lish bilan birga, falsafiy jihatdan ham muhim savolga javob beradi: davlat nima uchun mavjud, u inson uchunmi yoki inson davlat uchunmi?

Ijtimoiy davlatni falsafiy kategoriya sifatida uch jihatdan tahlil qilish mumkin³. Ontologik jihatdan u ijtimoiy munosabatlar barqarorligini ta'minlovchi poydevor, gnoseologik jihatdan jamiyat ehtiyojlarini aniqlash va o'lchash usuli, aksiologik jihatdan esa qadriyatlar iyerarxiyasidir. Bu jihatlar orasida aksiologik jihat hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki ijtimoiy davlatni

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrir). – 1-modda. – URL: <https://lex.uz>

² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrir). – 13-modda. – URL: <https://lex.uz>

³ Xolmatov F.R. O'zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026. – 1.1-§.

boshqa boshqaruv modellaridan ajratib turuvchi asosiy belgi inson qadrining oliy qadriyat sifatida tan olinishidir. Bu g'oyaning falsafiy ildizi I. Kantning “insoniyat formulasi”ga borib taqaladi. Unga ko‘ra, inson hech qachon faqat vosita sifatida ko‘rilmasligi, har doim bir vaqtning o‘zida maqsad sifatida ham qaralishi lozim⁴. Ijtimoiy davlat bu axloqiy talabni institutsional darajaga ko‘taradi: inson iqtisodiy resurs yoki statistik birlik emas, balki davlat faoliyatining pirovard maqsadidir. “Davlat-jamiat-inson” tartibidan “inson-jamiat-davlat” tartibiga o‘tish ham aynan shu mantiqiy burilishni ifodalaydi⁵. Biroq inson qadrining mazmuni faqat yashash minimumini kafolatlash bilan cheklanmaydi. A. Senning imkoniyatlar yondashuviga ko‘ra, inson erkinligi uning real imkoniyatlari bilan o‘lchanadi. Bu ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar bo‘lib, insonga o‘z hayotini o‘zi tanlagandek qurish uchun zarur “funktional imkoniyatlar”ni beradi⁶. Shu sababli qadrni ta’minlash davlatdan ikki tomonlama majburiyatni talab qiladi. Bir tomondan, davlat inson daxlsizligiga asossiz aralashmasligi, ikkinchi tomondan, munosib hayot uchun zarur sharoitlarni yaratishi kerak. Konstitutsiyaning 46-moddasida pensiya, nafaqa va boshqa ijtimoiy yordam miqdorining eng kam iste’mol xarajatlaridan past bo‘lmasligi belgilab qo‘yilgani pozitiv majburiyatning huquqiy ifodasidir⁷. Natijada ijtimoiy yordamning tabiati ham o‘zgaradi. Aksiologik burilishdan keyin u hokimiyatning “marhamati” emas, balki fuqaro talab qilishga haqli bo‘lgan subyektiv huquq va davlat bajarishi shart bo‘lgan majburiyat sifatida talqin etiladi. Shunga mos ravishda hokimiyatning legitimligi ham uning

⁴ Kant I. Groundwork of the Metaphysics of Morals. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – P. 38 (Akademie-Ausgabe, Bd. 4, S. 429).

⁵ Xolmatov F.R. O‘zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026. – 1.2-§.

⁶ Sen A. Development as Freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – Ch. 1, 4.

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrir). – 46-modda. – URL: <https://lex.uz>

ijtimoiy ne'matlarni qanchalik adolatli va manzilli yetkaza olishi bilan o'lchanadi⁸.

Shunday qilib, inson qadri ijtimoiy davlatda shior emas, balki huquqiy-metodologik mezondir. Har qanday qonun, islohot yoki dastur shu mezonga javob berishi, ya'ni inson qadrini oshirishi va uni vositaga aylantirmasligi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrir). – URL: <https://lex.uz>
2. Xolmatov F.R. O'zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026.
3. Kant I. Groundwork of the Metaphysics of Morals. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
4. Sen A. Development as Freedom. – Oxford: Oxford University Press, 1999.

⁸ Xolmatov F.R. O'zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026. – 1.3-§.

